

Nicolauso Jantzono vargonų prospektai: ištakos ir analogai

Hamburgo, Gdansko ir Karaliaučiaus vargondirbystės bruožus savaip adaptavo Vilniaus vargonų meistras Nicolausas Jantzonas. Pavyzdžiui, ankstyvuose jo darbuose – savarankiškai pastatytuose vargonuose Linkuvos (1764–1765) ir Vilniaus bernardinų (1764–1766) bažnyčiose matyti hamburgiškasis elementas – prospekto centre esančio pirmojo tarpsnio (*Hauptwerk*) laukeliai yra dviejų aukštų. Tačiau į du aukštus jie dalijami išlenktu, o ne tiesiu karnizu, kaip būdinga Hamburgo meistrų darbams. Tie patys vargonų prospektai turi ir didžiųjų Karaliaučiaus vargonų tipinių bruožų – tai tridalė kompozicija prospekto šonuose ir karaliaus Dovydo figūra, esanti prospekto viršuje. Šie bruožai būdingi ir Jantzono vargonams Tytuvėnų (1789) bei Troškūnų (1787–1789) bažnyčiose, tik šių prospektų *Hauptwerk* laukeliai į du aukštus nedalijami, karaliaus Dovydo figūra įdėta kaip įprastai – prospekto centre (40 pvz.).

Aptariami Jantzono vargonai turi ir skiriamąjį bruožą, nebūdingą didiesiems Hamburgo, Gdansko ar Karaliaučiaus meistrų pavyzdžiams – tai vamzdžių prospekto didžiuosiuose šoniniuose bokštuose paskirtis. Linkuvos, Tytuvėnų ir Troškūnų vargonuose vamzdžiai šiuose bokštuose ir juos supančiuose laukeliuose priklauso ne pedalų registrams (kas tipiška Hamburgo, Gdansko ar Karaliaučiaus vargonams), bet manualų vamzdynui. Toks funkcinis sprendimas lėmė siauresnę ir aukštesnę Jantzono vargonų prospektų sandarą, o Hamburgo, Gdansko ar Karaliaučiaus didžiųjų vargonų prospektai orientuoti į plotį. Beje, Jantzono vargonai Linkuvoje, Tytuvėnuose ir Troškūnuose pedalų klaviatūros netgi neturėjo, bet prospekto kompozicija buvo statoma taip, lyg tai būtų didieji vargonai su pedalais. Aptariamuose Jantzono vargonuose visi pirmame prospekto tarpsnyje (*Hauptwerk*) esantys vamzdžiai yra pirmojo manualo, antrame tarpsnyje (*Oberwerk*) – antrojo manualo. Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų sprendimas buvo kiek kitoks, nes šie vargonai turėjo pedalus, – čia kairiajame bokšte (žiūrint nuo didžiojo altoriaus) ir jo laukeliuose iki centrinio bokšto buvo sumontuoti pedalinių registrų vamzdžiai, o dešiniajame bokšte ir kituose laukeliuose bei centriniam bokšte – pirmojo manualo registrų vamzdžiai.

Jantzono vargonuose išvelgiama panašumų ir į vienalaikiškus Pietų Vokietijos meistrų brolių Stummų (Johannas Philippas, 1705–1776, ir Johannas Heinrichas, 1715?–1788) darbus. Pavyzdžiui, brolių Stummų 1768–1770 m. sukurtų

40 pvz. Nicolauso Jantzono vargonai:
[1] Linkuvos (1764–1765);
[2] Tytuvėnų (1789);
[3] Vilniaus bernardinų (1764–1766);
[4] Troškūnų (1787–1789) bažnyčiose

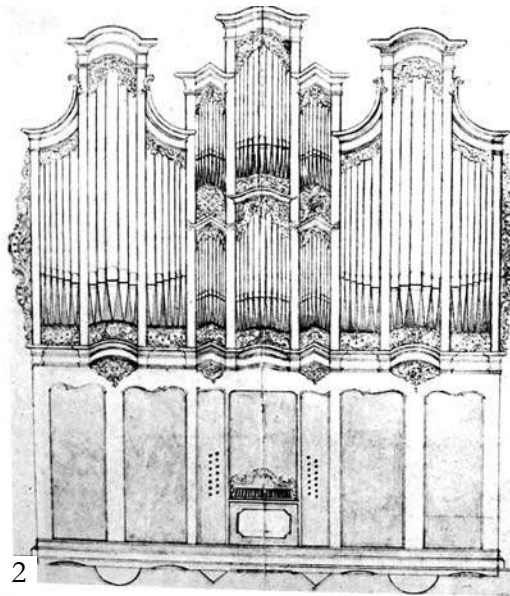
vargonų Vormso Frydricho bažnyčioje⁴¹⁰ prospektas (41 pvz.) itin panašus į Vilniaus bernardinų ir Linkuvos bažnyčių vargonų prospektus, tik šiek tiek siauresnis. Panašumų turėjo ir brolių Stummų minėtų vargonų bei Jantzono vargonų Vilniaus bernardinų bažnyčioje dispozicijos – panaudoti tokie patys registrai *Solicional, Quintatena, Flaut Traversier, Vox Humana* ir kt.⁴¹¹ Įdomi paralelė su broliais Stummais išvelgiama ir Vilniaus bernardinų vargonų griežyklos aspektu. Šiuose Jantzono vargonuose griežykla buvo įmontuota dešiniajame vargonų šone (žiūrint nuo didžiojo altoriaus), o tai unikalus atvejis kalbant apie didžiuosius vargonus Lietuvoje, nes griežykla šone Lietuvoje būdinga mažiesiems vieno manualo instrumentams, be to, visuose kituose didžiuosiuose Jantzono ir jo aplinkos vargonuose (Budslavo, Linkuvos, Tytuvėnų, Troškūnų, Kurtuvėnų, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčiose, Vilniaus arkikatedroje) griežykla buvo įmontuota vargonų prospekto centre. Didžiuosiuose dviejų ar trijų manualų vargonuose šoninė griežykla gana retai aptinkama ir Vakarų Europoje, nes tam reikėjo sumeistraiuti visiškai kitokią mechaninės traktūros sistemą nei didiesiems vargonams įprasta. Griežyklos suprojektavimo vargonų šone pavyzdžio esama ir brolių Stummų tėvo Johanno Michaelio Stummo (1683–1747) vargonuose Kirchheimbolandeno bažnyčioje⁴¹² (1743–1745) Pietvakarių Vokietijoje (41 pvz.). Kyla klausimas, ar Jantzonas galėjo būti susijęs su vargondirbiais broliais Stummais. Hipotetinę sąsają sufleruoja šių meistrų aplinkoje aptinkama Schölerių pavardė – tai vargonų meistrai tėvas Johannas Wilhelmas (1723–1793) ir sūnus Christianas Ernstas (1756–1832) Schöleriai⁴¹³. Galbūt pastarieji buvo susiję su Vilniaus meistru Scheeliu, kurio pavardė archyvinuose dokumentuose užrašoma ir kaip *Schöller, Schöllén, Schöl*. Archyvinuose dokumentuose minima, kad Scheelis į Vilnių atvyko iš Švano miestelio Meklenburgo kunigaikštystėje (Šiaurės Vokietijoje), bet šių apylinkių vargonų meistrų sąrašė panašios pavardės neaptikta. Todėl tikėtina, kad į Švano miestelį vilnietis meistras Scheelis galėjo atkelti iš kitos Vokietijos vietos, gal net iš Pietų Vokietijos. Tokia meistrų Schölerių sąsaja su vilniečiu Scheeliu galėtų paaiškinti Stummų vargondirbystės bruožų atgarsius Jantzono darbuose.

410 Vok. *Friedrichskirche, Worms*, Vokietija. Vargonai neišliko, jų eskizas (brėžinys) publikuotas Bösken, 1981, Tafel 14 (be puslapio).

411 Brolių Stummų vargonų (1768) Vormso Frydricho bažnyčioje dispozicija pateikiama Bösken, 1981, p. 98. Šių vargonų griežykla įmontuota prospekto centre.

412 Kirchheimbolandeno bažnyčios vargonų griežyklos nuotrauka publikuota Bösken, 1981, iliustr. 15 (be puslapio). Meistrų Stummų, taip pat meistro Johanno Georgo Geibo (1739–1818) dviejų manualų vargonuose griežykla buvo projektuojama vargonų šone, nes jų vargonai buvo neaukšti, su pozityvu cokolyje, montuojami vienoje linijoje su choro parapetu dėl žemų choro lubų (t. y. vargonus plėsti į viršų nebuvo galimybės).

413 Rodeland, 1991, p. 11.

41 pvz. [1] Johann Michael Stumm, 1743–1745, Kirchheimbolandeno bažnyčia (Vokietija);
[2] Johann Philipp Stumm ir Johann Heinrich Stumm, 1768–1770, Vormso Frydricho
bažnyčia (*Worms*, Vokietija; eskizas iš: Böskén, 1981, Tafel 14)

Jantzono vargonų prospektai su Hamburgo ar Karaliaučiaus mokyklų bei Pietų Vokietijos meistrų Stummų darbais siejami dėl panašumo, bet jie nėra tiksliai konkrečių pavyzdžių kartotė. O Jantzono ir jo aplinkos didieji vargonai bei nemaža dalis išlikusių Vilniaus meistrų nedidelių vieno manualo instrumentų tarpusavyje panašūs daug artimiau – juos vienija ta pati prospekto forma su dominuojančiais dviem šoniniais bokštais. Tai leidžia teigti, kad dviejų šoninių bokštų kompozicija buvo įvairius šaltinius sujungęs, iš jų išsikristalizavęs ir nusistovėjęs savarankiškas, Vilniaus vargonų mokyklą reprezentuojantis prospekto kompozicijos tipas (42 pvz.).

1

2

3

4

5

6

42 pvz. Prospekto su dviem šoniniais bokštais variantai Vilniaus mokyklos meistrų įvairių dydžių vargonuose:

[1] nežinomas meistras, 1765, Pasienės bažnyčia (*Pasine*, Latvija);

[2] nežinomas meistras, 1781, Semeliškių bažnyčia;

[3] nežinomas meistras, po 1782, Stakliškių bažnyčia;

[4] Nicolaus Jantzon, 1783, Budslavo bazilika (*Будслав*, Baltarusija);

[5] nežinomas meistras, iki 1792, Šeduvos bažnyčia;

[6] Mateusz Raczkowski, 1793, Kurtuvėnų bažnyčia